

XV ASRGACHA YARATILGAN ASARLARDA ADOLAT TUSHUNCHASINING BADIY IFODASI

Ehsonulloh QARLUQ,

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti magistri

Ilmiy rahbar: M.A.Omanova,

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti dotsenti, PhD

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15878340>

***Annotatsiya:** Maqolada XV asrgacha yaratilgan asarlarda adolat tushunchasining badiiy ifodasi haqida so‘z yuritiladi.*

***Kalit so‘zlar:** Mumtoz adabiyot, xalq og‘zaki ijodi, adolat tushunchasi, jahon, meros, shoir, axloqiy, asar, ijtimoiy-falsafiy, jamiyat, munosabat, badiiy ifoda*

Adolat — ijtimoiy-falsafiy, axloqiy va huquqiy tushuncha. Kishilar ijtimoiy-siyosiy ongida katta rol o‘ynaydi. Muayyan ijtimoiy guruhlar va ayrim shaxslarning tushunchalarini o‘zida aks ettiradi. Siyosiy xatti-harakatlar, huquq va burch me‘yorlari, axloqiy munosabatlar, mehnat va taqdirlanish, jinoyat va jazo, xizmat va uni tan olish, qadr-qimmatni e‘tirof qilish va hokazoga mazkur tushuncha orqali baho beriladi. Adolat tushunchasi muayyan ta munosabatlar bilan belgilanadi.

Adolatning ijtimoiy-falsafiy jihati jamiyat a‘zolarining xilma-xil munosabatlaridagi o‘zaro tengligini nazarda tutadi. Axloqiy jihati insonlararo muomalada bir xil munosabatda bo‘lishni, bir-birining izzat-nafsigaga tegmaslikni, axloq-odob qoidalariga amal qilishni bildiradi. Adolatning huquqiy tomoni qonunlarga rioya etishni, siyosiy tomoni esa davlatni adolat qoidalari asosida boshqarishni, fuqarolar g‘amini yeyishni anglatadi. Rivojlangan jamiyatda adolat kishilarning demokratik qonunlar asosida ish yuritishini taqozo etadi, unda har bir odam o‘z mehnati, tadbirkorligi, aql-zakovati tufayli topgan mol-mulki hisobiga yashaydi. Davlat o‘z faoliyatida fuqarolar tomonidan adolat qoidalari va qonunlarga amal qilinishini nazorat etadi, jamiyat a‘zolarining mol-mulki daxlsizligi va qonun oldida tengligini ta‘minlaydi.

Adolat tushunchasi qadimdan san‘at va adabiyotda muhim mavzulardan biri bo‘lib kelgan. XV asrgacha yaratilgan asarlarda bu tushuncha turli shakllarda — podshoh va xalq o‘rtasidagi munosabat, zolimlikka qarshi kurash, payg‘ambarlar va avliyolarning hayoti orqali badiiy ifodalangan.

1. Sharq adabiyotida adolat

a) “*Qutadg‘u bilig*” (*Yusuf Xos Hojib, XI asr*)

- Bu asar davlat boshqaruvi, axloqiy fazilatlar va adolat haqida falsafiy-badiiy didaktik doston hisoblanadi.
- Unda adolat — davlatning poydevori sifatida talqin qilinadi.
- Asarda To‘g‘rilik (Adolat) personaj orqali adolatli hukmronlik, xalq manfaatini ko‘zlash tushunchalari ilgari suriladi.

b) “*Mahbub ul-qulub*” (*Alisher Navoiy, XV asr boshlariga to‘g‘ri keladi*)

- Har bir hikoyatda odil podshoh, zolimning jazolanishi, xalq dardi aks ettirilgan.
- Adolat — insoniylik, rahm-shafqat va donolik bilan chambarchas bog‘langan.

2. Islomiy adabiyot va diniy manbalar

a) *Hadis va Qur‘on tafsirlariga asoslangan asarlar*

- Adolat Qur‘onda Allohning sifatlaridan biri sifatida talqin qilinadi.
- Payg‘ambarlar hayoti orqali odillik, insoflilik, zulmga qarshi kurash namoyon qilinadi.

3. Jahon adabiyotidagi namunalarda adolat

“*Shohnoma*” (*Firdavsiy, X asr oxiri – XI asr boshi*)

- Bu doston Eron tarixidagi shohlar hayoti orqali adolatli va zolim hukmdorlar obrazini solishtiradi.

4. O‘zbek xalq og‘zaki ijodida

- Ertaklar va dostonlarda adolatli podshohlar, yolg‘onchilarning jazolanishi, mehr-oqibatli insonlar g‘alabasi kabi g‘oyalalar keng tarqalgan.
- Masalan, “Zumrad va Qimmat”, “Boy ila kambag‘al” kabi ertaklarda adolat timsoli ko‘rinadi.

Buyuk mutafakkir, g‘azal mulking sultoni hazrat Alisher Navoiy o‘zining asarlarida, dostonlarida umuminsoniy ruh bilan sug‘orilgan komil inson, odil hukmdor haqidagi g‘oyalarni ilgari surdi. Alisher Navoiyning betakror va boy ijodini adabiyotshunos olimlar o‘rganib, talqin qilib kelishar ekan, mutaffakir ijodining asosiy qismi inson kamoloti, komillik sari intilishni tarannum etadi. Uning insonparvarlik, ta‘lim-tarbiya, axloq va xulq-odob qoidalari, ilm-fan va kasb-hunarni egallash, yuksak insoniy qadriyatlar to‘g‘risidagi dono fikrlari hozir ham o‘zining tarbiyaviy ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q.

Adolat mavzusi o‘zining serqirraligi, mavzusining kengligi bilan o‘ziga xos ahamiyatga egadir. Alisher Navoiy ijodiy faoliyatiga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, adolat mavzusini tarannum etilishi shoh va xalq, shoh va arkoni davlat, sulton va uning farzandlari, aka-ukalar, oshiq va ma‘shuq o‘rtasidagi va yana boshqa

munosabatlarda namoyon bo‘lishiga guvoh bo‘lamiz. Chunki adolat qaror topgan yurt hech qachon zavolga yuz tutmasligini ta’kidlaydi.

XV asrgacha yaratilgan adabiy asarlar adolatni ko‘proq hukmdorlar va xalq o‘rtasidagi munosabat, dinga asoslangan axloqiy qadriyatlar, qahramonlik va ezgulik kurashi orqali ifodalagan. Bu asarlar orqali adolat — faqat siyosiy emas, balki ma’naviy-ruhiy yuksaklik timsoli sifatida talqin etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mallayev N. O‘zbek adabiyoti tarixi – Toshkent: Kafolat print company, 2021. – 540 b.
2. Navoiyning ijod olami. Maqolalar to‘plami. – T.: Fan, 2001.
3. Yusupova D. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi (Alisher Navoiy davri) – Toshkent: Akademiya nashri, 2013.
4. Omanova, M. A. (2023). Perfect human interpretation in alisher navoy's creation. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(1), 346-347.
5. Kalandarova, Dilafruz Abdujamilovna. "Research classification of Karl Reichl." *Current research journal of philological sciences* 2.11 (2021): 29-33.
6. Kadirova M.N. Improvement Of Students' Competences on Folklore Genres in Distance Learning Environment. Nizami Tashkent State Pedagogical University lecturer of the Department of Uzbek language and literature. <https://geniusjournals.org/index.php/ejlat/article/view/410>
7. Burxonova, Feruza. "Nazar Eshonqulning ilm-ma’rifat, kitobxonlikka doir qarashlari." *Konferensiyalar/ Conferences*. Vol. 1. No. 12. 2024.
8. Rajabova, Hulkar. "Interpretation of time and space in shorts (Chronotope)(On the example of the stories of the writer Shukhrat Matkarim “Yilon”, “Maqar”, Kholiyor Safarov “Honor and Life”, “Wingless Birds”, “The Saddest Joy”)." *Modern Science and Research* 4.3 (2025): 1332-1340.
9. Махбуба Қадамбоевна Ўразбаева. АЁЛ ХАРАКТЕРИНИ ОЧИШДА БАДИИЙ НУТҚНИНГ ЎРНИ. *GOLDEN BRAIN. RAIN* ISSN: 2181-41 20. 23.01.10. 193-199- б. <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1179>
10. O‘RAZBAYEVA Mahbuba. XX asr ozarbayjon adabiyotida Ganjaviy obrazi tasviri. “Nizomiy Ganjaviy va xamsachilik an’anasi” mavzusidagi xalqaro ilmiy anjuman materiali. 2024-yil 25-yanvar, 28-32-betlar. https://oriens.uz/media/conferencearticles/5_ORAZBAYEVA_Mahbuba_28-32.pdf.